

HÜQUQ VƏ İQTİSADİYYAT

DÖVLƏT VƏ İQTİSADİYYATIN QARŞILIQLI MÜNASİBƏTLƏRİ HAQQINDA

Günay Məmmədova*

Xülasə

Təqdim olunan məqalənin əvvəlində dövlət, hüquq və iqtisadiyyat arasındakı əlaqənin də liberal və statistik modellər çərçivəsində birləşdirildiyi bildirilir. Liberal modelin tərəfdarları “təbii iqtisadiyyat” və ya “təbii bazar” anlayışını əsaslandırırdılar. Dövlət, hüquq və iqtisadiyyat arasında münasibətlərin liberal modeli çərçivəsində neoliberal cərəyan formalaşmağa başladı. Daha sonra müəllif qeyd edir ki, statistik model iqtisadiyyatın imperativ hüquqi vasitələrlə dövlət tənzimlənməsi anlayışdır. Bu model çərçivəsində dövlət ali subyekt kimi ölkənin iqtisadi sisteminin fəaliyyətində bilavasitə iştirak edir. Belə qənaətə gəlinir ki, iqtisadi problemlərin dövlət-hüquqi tənzimlənməsinin əsas həlli vasitəsi ümumi hüquqdur.

***Açar sözlər:** hüquq və iqtisadiyyat, liberalizm prinsipləri, etatizm, hüquqi tənzimləmə, qloballaşma, dövlətin funksiyaları, iqtisadi inkişaf*

Dövlət, hüquq və iqtisadiyyatın qarşılıqlı münasibətləri liberal və etatistik modellər çərçivəsində də birləşir. Liberalizmin əsas ideyası dövlətin iqtisadiyyata müdaxilə etməməsidir. Fransız fiziokratları F.Kene, K.de Qurne, J.Turqa və başqaları bu fikirdədirlər ki, iqtisadi inkişaf sərbəst və özünütənzimləyən bazarla əlaqədardır. Bununla əlaqədar olaraq onlar “Hərəkət etməyə imkan vermək” anlayışına uyğun gələn “Lasser Fair” kateqoriyasını təklif etmişdirlər” [1, s.18]. Bununla yanaşı onlar qeyd edirlər ki, dövlət hərəkətsiz ola bilməz: hakimiyyət vətəndaşların təşəbbüskar fəaliyyəti və onların fərdi qabiliyyətlərinin inkişafı üçün şərait yaratmalıdır.

Klassik liberalizmin əsas müddəalarından biri məhdudlaşdırılmış dövlət konsepsiyasıdır. XX əsrdə libertarizmin və ya iqtisadi monetarizmin nümayəndələri M.Fridman, L.Erxard, F.Hayek bu ideyanı inkişaf etdirərək qeyd edirlər ki, iqtisadiyyata və sosial həyata dövlətin müdaxiləsi insanın azadlığına təhlükə törədir və totalitarizmin yaranmasına səbəb ola bilər.

Liberal model tərəfdarları “təbii iqtisadiyyat” və ya “təbii bazar” konsepsiyasını əsaslandırırdılar. Klassik liberal modelinin nümayəndəsinin fikrincə, hüquqi qanunlar sistemində maddilləşmiş qanun səmərəli iqtisadi münasibətlərin inkişafını müəyyən etməli və istiqamətləndirməlidir. “Liberalizmin başlıca dəyərləri bütün dünyada kütləvi siyasi baxışlarda köklü dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Müasir demokratiyanın aparıcı konsepsiyaları olan siyasi iştirakçılıq, demokratik elita nəzəriyyələri liberalizm prinsiplərinə əsaslanır. İnsan hüquq və azadlıqları prinsiplərinin ümumbəşəri dəyər kimi geniş yayılması bəşəriyyətin bu günü qarşısında duran fundamental problemlərin həllini mümkünləşdirərək

* Bakı Dövlət Universiteti

dövlət arasında bir çox əkslik və ziddiyyətlərin aradan qaldırılması üçün zəmin hazırlayır. Liberalizm müasir dünyanın siyasi fikrinin inkişafına güclü təkan vermişdir. Bu cərəyanın ideyaları əsasında və onun ardıcılıları tərəfindən dünyanın sosial-siyasi proseslərinin təhlilinə və futuroloji aspektlərinə həsr edilmiş “konvergensiya”, “sosial qlobalizm”, “informasiyalı cəmiyyət” və s. geniş yayılmış nəzəriyyələr yaradılmışdır.

Konservatizmdə olduğu kimi neoliberalizmin də sağ və sol qanadları vardır. Neoliberalizmin sol qanad nümayəndələrinin (F.Koker, R.Dahl, Ç.Lindblüm və b.) konsepsiyalarında əsas yeri idarə edənlərlə idarə olunanlar (dövlətlə vətəndaşlar) arasında konsensus prinsipi, idarəetmə prosesində xalq kütlələrinin bilvasitə və ya müxtəlif sosial strukturlar vasitəsilə maksimum iştirakını təmin etmək idarəetmə sahəsində qərarların qəbul edilməsi prosedurunun sadələşdirilməsi və demokratikləşdirilməsi ideyaları tutur. Sağ qanadı təmsil edən nümayəndələr isə (F.Hayek, C.Eşer və b.) hesab edirlər ki, hakimiyyət və idarəetmədəki forma plüralizmində liberal dəyərlərin pozulması və hakimiyyət boşluğunun yaranması qorxusu var ki, bu da siyasi ekstremizmin meydana gəlməsi ilə nəticələnə bilər. Məhz ona görə də ideoloqlar dövlətlərin güclənməsi və onların liberal dəyərlərə əsaslanan və onların reallaşmasına yönəlmiş funksiyalarının unversallaşmasının zəruri olduğundan bəhs edərək bu nəticəyə gəlirlər ki, bununla da bəşəriyyət azadlıq demokratiya və bərabərlik dövrünə keçərək, əvvəlki tarixin yaratmış olduğu məhdudiyətlər aradan qalxacaq” [2, s.129-130].

Dövlət, hüquq və iqtisadiyyatın qarşılıqlı münasibətlərinin liberal modeli çərçivəsində neoliberal cərəyan təşəkkül tapmağa başladı. Neoliberalizmin nümayəndələrindən T.Qrin, C. Keyns, A.Şlinger, C.Qelbreyt və başqalarının adlarını çəkmək olar. Neoliberalizmin əsas müddəalarından biri odur ki, sərbəst bazar rəqabəti şəraitində insanlar arasında təşəkkül tapan faktiki bərabərsizliyi azaltmaq üçün cəmiyyətin həyatına dövlətin müəyyən müdaxiləsi zəruridir. Həmin cərəyanın nümayəndələri belə hesab edirlər ki, bərabər imkanların həyata keçirilməsi üçün insanlar sosial-iqtisadi sahədə müəyyən bərabərliyə malik olmalıdırlar. Dövlət tənzimləyici funksiyasını yerinə yetirərkən sosial proqramları genişləndirməlidir.

Y.A.Kudryavtsev liberal modelin əsas müddəalarının aşağıdakılardan ibarət olduğunu göstərir:

1. Cəmiyyətin spontan qüvvələrinə əsaslanmaq lazımdır ki, məcburiyyətdən mümkün qədər uzaqlaşmaq olsun;
2. İqtisadi azadlıq olmasa şəxsi və siyasi azadlıq da mövcud olmaz;
3. Yuxarıdan koordinasiyanın rəqabətini əvəz etmək qeyri-mümkündür. Bu, həmişə zorakı müdaxiləyə gətirib çıxara bilər və fərd daim müstəqil iqtisadi qərar qəbul etmək hüququndan məhrum ola bilər;
4. Planlaşma yalnız rəqabətə səbəb olduqda mümkündür, bu, onun əleyhinə fəaliyyət göstərməməlidir;

5. Rəqabətə əsaslanan sistemin səmərəli hüquqi mexanizmə ehtiyacı vardır, çünki elə sahələr mövcuddur ki, heç bir hüquqi qaydalar xüsusi mülkiyyətin və rəqabətin fəaliyyəti üçün şərait yarada bilməz” [3, s.27].

Etatist model iqtisadiyyatın hüquqi-imperativ vasitələrlə dövlət tənzimlənməsi konsepsiyasıdır. Bu model çərçivəsində dövlət ölkənin iqtisadi sisteminin fəaliyyətində üstün subyekt kimi biləvasitə iştirak edir.

Müasir siyasi-hüquqi elmdə, etatizm totalitarizm və avtoritarizmdən fərqli fenomen kimi səciyyələndirilir. Etatizm cəmiyyətin həyatına dövlətin fəal müdaxiləsidir. Bu ideologiya XVII əsrdə Almaniyada X.Volf tərəfindən işlənib hazırlanmışdır. Etatizm nümayəndələrinin fikrincə, dövlət insanı təkmilləşdirmək naminə bütün həyat sferalarına, o cümlədən özəl həyat sahəsinə də müdaxilə etməlidir. O, bütün iqtisadiyyatın-istehsalın idarəçiliyindən tutmuş bölgüyə qədər onun təşkilatçısı kimi çıxış edir. Etatizm alman dövlətinin siyasətinin ənənəvi komponenti olmuşdur. XX əsrin 20-ci illərində Rusiya və Almaniyada etatizm və totalitarizm dövlət siyasətinə çevrildi. Etatizm təcridən-sosial dövlətə keçidi təmin edir.

Dövlət, hüquq və iqtisadiyyatın etatist modelinin mahiyyəti ən dəqiq şəkildə belə ifadə olunmuşdur: “Hüquq siyasətin təmərküzləşmiş ifadəsidir, siyasət özü isə iqtisadiyyatın - cəmiyyətin iqtisadi strukturunun təmərküzləşmiş ifadəsidir. Bu cür modeli bəzən iqtisadi determinizm də adlandırırlar” [4, s.459]. Etatist model konsepsiyası nümayəndələrinin bu mülahizələrilə o mənada razılaşmaq olar ki, dövlət rejimi tipindən asılı olmayaraq iqtisadiyyat cəmiyyətin bütün ictimai fəaliyyət sahələri üzərində prioritetliyi ilə fərqlənir. Materialistlər də, iqtisadi liberalistlər də iqtisadiyyatın aparıcı rolunu qəbul edirlər.

Sovet rejimində dövlət iqtisadi münasibətlərin yaradılmasının əsas vasitəsi idi, dövlət mülkiyyəti tam hökmrən idi, iqtisadiyyat dövlətin inhisarında idi, müstəqil təsərrüfat subyektləri mövcud deyildi, iqtisadi proseslərə birbaşa dövlət-hüquqi müdaxilə edilirdi.

Müasir hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunda belə etatizm elementləri olmadan keçinmək qeyri-mümkündür. “Sosial-hüquqi dövlət anlayışı hüquqi dövlətin ictimai ədalət, etatizm və liberal ideyalarının prinsiplərinin optimal birləşməsinin axratışlarını ifadə edir” [5, s.16]. Göründüyü kimi, iqtisadiyyatın dövlət hüquqi tənzimləmə prinsipləri özündə etatist və liberal ideyaların vəhdətini əks etdirir.

Qanunvericilik nöqtəyi-nəzərdən iqtisadiyyatın iki sektorunu fərqləndirmək olar: qanunauyğun (konstruktiv) iqtisadiyyat və qeyri-qanunu (kölğəli) iqtisadiyyat. Qanuni iqtisadiyyat özündə qanunvericilik əsasında həyata keçirilən müxtəlif fiziki və hüquqi şəxslərin istehsal və komersiya fəaliyyətini birləşdirir. Kölğəli iqtisadiyyat hüquqi və dövlət tənzimlənməsi sahələrindən kənar qalmış iqtisadi fəaliyyət subyektlərinin həyata keçirdiyi istehsal, bölgü, mübadilə və maddi nemətlərin istehlakı gedişində təşəkkül tapan münasibətlərin spesifik sahəsidir. Hüquqi məzmununda ümumi olan-iqtisadi bazis münasibətləridir. Onlar öz mahiyyətlərinə görə obyektiv olub hüquqi forma ilə şərtlənən radikal dəyi-

şiliklərə məruz qalmırlar. Hüquqi forma bazis iqtisadi münasibətlərə əks təsir göstərir. “Beləliklə, müasir dövrdə “iqtisadi hüquq” həm iqtisadi, həm də hüquqi təlimin ayrılmaz tərkib hissəsi hesab olunmaqdadır. “İqtisadi hüquq” kontekstində məsələlərin tədqiqi iqtisadçılara hüquq sisteminin cəmiyyətin iqtisadi necə təsir etməsinin müəyyənləşdirilməsi prosesində, hüquqşünaslar işə qəbul olunmuş normativ aktlara müəyyən edilir və tənzimlənilir. İqtisadi sistemin transformasiyası və bu prosesə adekvat formalaşan yeni münasibətlər şəraitində isə tənzimlənmə vasitələrinin rolu əhəmiyyətli dərəcədə artır. Məhz bu baxımdan dövlətin dəyişən iqtisadi şəraitə uyğun normativ - hüquqi baza formalaşdırılan yeni iqtisadi münasibətlər sisteminin mahiyyətindən irəli gələn dəyişikliklər aparılması zərurətə çevirilir. Dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsinin optimal nisbəti və hüdudun gözlənilməsi iqtisadiyyatın tənzimlənməsi ilə bağlı olan başlıca problemlərdən biridir. Bu baxımdan, iqtisadiyyatın hüquqi tənzimlənməsi aspektindən maraqlı doğuran məqam iqtisadiyyat və hüququn qarşılıqlı əlaqəsinin müəyyənləşdirilməsidir. İqtisadiyyatla hüququn qarşılıqlı əlaqəsi ictimai inkişafın ümumi qanunauyğunluqlarına tabedir. Belə ki, bir tərəfdən cəmiyyətin iqtisadi tələbatı obyektiv olaraq müəyyən iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsinin hüquqi formasının mülkiyyətin müxtəlif formalarının hüquqi təsbitinin və mühafizəsinin, təsərrüfat fəaliyyəti subyektlərinin iqtisadi müstəqilliliyin təmin edilməsi və s. bu kimi prinsiplər məsələlərin həllinin zəruriliyinin şərtləndirir.”

Hazırda xarici hüquqi və iqtisadi elmlərdə dövlət, iqtisadiyyat və hüququn qarşılıqlı münasibətləri modelində mühüm yer tutan iqtisadi hüquq nəzəriyyəsi və konstitusiya iqtisadiyyatı yeni elmi bilik istiqamətləri meydana gəlir. Nəzəri-hüquqi elm adı çəkilən problemləri “dövlətin meydana gəlməsi, vətəndaş cəmiyyətinin fəaliyyəti, iqtisadi münasibətlərin dövlət tənzimlənməsinin hüquqi əsasları haqqında məsələlər, həmçinin hüquqi anlayışlara fundamental tədqiqi tipləri çərçivəsində araşdırır”. Bu zaman iqtisadiyyat yalnız ictimai münasibətlər sahəsi kimi deyil, həm də hüquqi tənzimlənmənin obyektini, hüquqi qarşılıqlı təsirin, hüquqi məzmunun keyfiyyəti olaraq nəzərdən keçirilir.

Bazar iqtisadiyyatının əsaslanan bir çox Avropa ölkələrində həmin münasibətlərin dəqiq hüquqi tənzimlənmə sistemi təşəkkül tapdı. İqtisadi proseslərin idarə olunmasında dövlətin rolu artmağa başladı. İqtisadiyyatın dövlət-hüquqi tənzimlənməsinin xarakteri müxtəlif ölkələrdə bir-birindən az fərqlənir. “İqtisadi hüququn fərqləndirici cəhəti iqtisadi metodların normativ aktlar və hüquq nəzəriyyələrinin təhlilində, habelə hüquqi sistemin iqtisadi davranışlara təsirinə tədqiqində özünü göstərir. İqtisadi hüquq hüquqi sistemlərin təhlili üçün müvafiq konsepsiyaların əsasını təşkil etməklə, fərdlərin davranışını arzu olunan istiqamətə yönəldən hüquq normalarının işlənməsi vasitəsi kimi çıxış edir. Bununla o digər konsepsiyalardan fərqlənir.

İqtisadiyyatın dövlət hüquqi tənzimlənməsinin əsasında aşağıdakı əsas prinsiplər durur:

- “- qanunçuluq prinsipi;
- sərbəst iqtisadi fəaliyyət prinsipi;

- mülkiyyətin müxtəlifliyi formalarının qəbul edilməsi, mülkiyyət formalarının hüquqi bərabərliyi və onların bərabər müdafiə edilməsi prinsipi;

- vahid iqtisadi məkan prinsipi;

- rəqabətə yardım prinsipi, inhisarçılığa və qeyri-sağlam rəqabətə yönəldilmiş iqtisadiyyata yol verilməməsi;

- sahibkarların özəl maraqlarının bütövlükdə dövlət və cəmiyyətin ümumi maraqlarının balanslaşdırılması prinsipi;

- sərbəst müqavilə prinsipi” [6, s.309]. Məhz bu prinsiplər təsərrüfat-hüquqi və əmlak münasibətlərinin tənzimlənməsində əsas rol oynayır. Dövlət və hüquqdan səmərəli istifadə olunması cəmiyyətin təkmilləşdirilməsində, sosial-iqtisadi vəziyyətinin modernləşməsində, demokratik sosial hüquqi dövlətin, bazar iqtisadiyyatının inkişaf səviyyəsində nailiyyətlər əldə olunmasında mühüm rol oynayır. Bazar iqtisadiyyatı yolu ilə gedən hər hansı hüquqi dövlətin həyatında iqtisadi qanunlarla tənzimlənən istehsal münasibətləri başlıca yer tutur.

Dövlətin iradəsini ifadə edən hüquqi münasibətlər müəyyən formalarda-qanunlar, fərmanlar, qərarlar formalarında dövlət tərəfindən müəyyənləşdirilir, qəbul edilir və hamı üçün məcburi xarakter daşıyır.

Cəmiyyətdə iqtisadiyyatın vəziyyəti dövlətin funksiyaları və strukturunun formalaşmasına təsir edir. Dövlət isə hüquqi normalar vasitəsilə iqtisadi münasibətləri tənzimləyir. Artıq Azərbaycan Respublikasında xüsusi mülkiyyətin müdafiəsi təmin edilmiş, sahibkarlıq fəaliyyəti üçün əlverişli mühit yaradılmış, antiinhisar tənzimləmə tətbiq edilmiş, istehlakçıların hüquqlarının qorunması, xarici ticarətin valyuta tənzimlənməsi, qiymət siyasəti, patent qanunvericiliyinin inkişafı təmin edilmişdir.

Dünya və regional səviyyədə maliyyə, iqtisadi, energetik böhrana və qeyri-stabilliyə son qoymaq üçün milli iqtisadiyyat stimullaşdırılmışdır. Bundan ötrü dövlətin gücündən istifadə olunmalıdır, böhran əleyhinə tədbirlər görülməlidir. Dövlət hüquqi tənzimləməsi bazar iqtisadiyyatında mühüm funksiyalar yerinə yetirir. Bazar iqtisadiyyatı zəruri təsisatlar, qanunverici baza yaratmadan, xüsusi mülkiyyətin toxunulmazlığını təmin etmədən, vətəndaşları bürokratiyanın özbaşnalığından müdafiə etmədən fəaliyyət göstərə bilməz. İqtisadiyyatın fəaliyyətinin və inkişafının hüquqi əsasları mülkiyyət, vergi, sahibkarlıq, xarici fəaliyyət haqqında qanunvericilikdə, antiinhisar qanunlarında reallaşır.

Dövlət cəmiyyətdəki iqtisadi prosesləri tənzimləyir, gəlirləri bölüşdürür ki, bunun da onun iqtisadiyyatın inkişafına böyük təsiri olur. O, sosial ədaləti təmin edir, iqtisadi və sosial stabilliyin səviyyəsini yüksəldir. Sənaye və bank qanunvericiliyi bazarın inhisar dərəcəsini artırır, taarif-gömrük mexanizmlərini möhkəmləndirir, əmək qanunvericiliyi, dövlət standartları iqtisadi həyatı tənzimləyir. “Araşdırmalar göstərir ki, iqtisadiyyat və hüququn qarşılıqlı təsirlərinin müəyyənləşdirilməsində reallaşdırılan tədqiqatların bir qismi də hüququn iqtisadi təhlili istiqamətindədir. Belə ki, müvafiq tədqiqatların əsasını qanunvericiliyə təsir edərək, yeni vəzifələr və onların həlli üsulları təşkil edir. Bu baxımdan hesab edilir ki, hüququn iqtisadi təhlili kimi geniş istiqamət üçün müxtəlif yanaş-

maların mövcudluğu qanunauyğundur. Və hər hansı bir yanaşmanın fərqləndirilməsi üçün əsas yalnız müəyyən mövqelərin fərqləndirilməsi çıxış edir.

Müasir dövrdə hüququn iqtisadi təhlilinə bir sıra yanaşmalar mövcuddur. Belə ki, hüququn iqtisadi təhlili aşağıdakı üç fərqli, lakin qarşılıqlı elementləri nəzərdə tutur: Birincisi, bu iqtisadi nəzəriyyənin hüquqi normalarının təsirinin müəyyən edilməsi məqsədilə istifadə edilməsidir; İkincisi, hüquqi normaların gələcəkdə tətbiqi üzrə təlimatları təkmilləşdirmək üçün iqtisadi səmərəliliyinin müəyyən edilməsində iqtisadi nəzəriyyənin istifadə edilməsidir; Üçüncüsü, hüquqi normaların müəyyən edilməsi üçün iqtisadi nəzəriyyənin tətbiq edilməsidir. Qeyd etmək lazımdır ki, istiqamət qiymətməyə əsaslanan nəzəriyyəsi, ikinci istiqamət rifah iqtisadiyyatı, üçüncü istiqamət isə ictimai seçim nəzəriyyəsi ilə əlaqədardır. Ümumilikdə hər hansı bir qanunun hüquqi təsir gücünün müəyyən edilməsi üçün iqtisadi təhlil sadə, lakin mübahisəli əsasən malikdir. Başqa sözlə desək, qanunun yeganə funksiyası hər hansı bir hüquqi məhdudiyyətlər yolu ilə artırılması mümkün olan iqtisadi səmərəliliyin təmin edilməsi kimi xarakterizə olunur. Əgər iqtisadi səmərəlilik məhz bu məqsəd hesab olunursa, onda müxtəlif hüquqi normaların təhlili zamanı rifah iqtisadiyyatının əsas yanaşmaları istifadə oluna bilər. Məsələn, müstəqil müqavilə bağlanan zaman qarşılıqlı razılığa əsaslanan şərtlərin daxil edilməsinin nəzərdə tutulan qanunların funksiyası öhdəliklərin yerinə yetirilməsi faktına baxmaq və müqavilənin bəndlərinin hər iki tərəfdən dəqiq şərtləndirilməsinə əsaslanan bir sıra şərtlərin müəyyən edilməsindən ibarətdir” [7, s.379].

Dövlət hüquqi tənzimləmənin maddi bazasını dövlət mülkiyyəti və sahibkarlığı təşkil edir. Dövlət öz funksiyalarını yerinə yetirərkən müxtəlif təsir metodlarını tətbiq edir. İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsində istifadə olunan metodların təsnifləşdirilməsi mürəkkəb prosesdir.

Müasir qloballaşma və modernləşmə dövründə dövlətin funksiyaları daha da genişlənməmişdir:

1. Qanunvericilik formalaşmış, mübahisələrin qanun əsasında (məhkəmələrlə) həll edilməsi, hüquqi qaydalar və qanunçuluğun təmin edilməsi, qanunların və məhkəmə qərarlarının məcburi icra edilməsi reallaşmışdır;

2. müdafiə, təhlükəsizlik, xarici təhlükələrdən qorunma;

3. makroiqtisadi sabitliyin təmin olunması, inflyasiyaya yol verilməməsi, milli valyutanın möhkəmləndirilməsi;

4. iqtisadiyyatın və cəmiyyətin inkişafı üçün faydalı olan təsisatların yaradılmasına kömək, onların dəyişən şəraitə uyğunlaşmasına yardım etmək və zəruri islahatların keçirilməsi;

5. ictimai xidmətlərə yardım edilməsi;

6. sosial cəhətdən zəif insanların müdafiəsi;

7. təbiətin qorunması, ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması;

8. iqtisadiyyatın inkişafına, onun strukturunda faydalı dəyişikliklərə kömək etmək, struktur və sənaye sistemini həyata keçirmək;

9. qiymətlər, əmək haqları, müəyyən istehlak normaları üzərində birbaşa dövlət nəzarətini təmin etmək;

10. dövlət sahibkarlığı təşkil etmək, xüsusi, özəl şirkətlərin istehsal etdikləri malların və yerinə yetirdikləri xidmətlərin ifadə olunmasını reallaşdırmaq” [8, s.2-3]. Burada dövlətin funksiyaları liberal-demokratik ideyaların, sosial dövlətin, iqtisadiyyatın hüquqi əsaslarının inkişafını təmin etmək.

Beləliklə, dövlət və hüquq nəzəriyyəsi elmi “hüquq”, “dövlət”, “iqtisadiyyat” anlayışlarının qarşılıqlı münasibətlərini nəzəri və praktiki aspektlərdən nəzərdən keçirərək yekun ümumiləşdirmələrə nail olmuşdur.

Dövlət, hüquq və iqtisadiyyatın vəhdəti ondan ibarətdir ki, onlar birgə yararlanmış və bir-birlərindən asılı olmuşlar. Onlar arasındakı fərqli cəhətləri nəzərdən keçirərkən məlum olur ki, dövlət siyasi hakimiyyətin xüsusi təşkili formasıdır. Hüquq sosial tənzimləyici rolu oynayır, iqtisadiyyat isə özündə istehsalı, bölgü, mübadilə, istehlak sistemini əks etdirir. Dövlət güc, hüquq iradə, iqtisadiyyat müəyyən maddi vasitələri ifadə edir.

Elmdə - dövlət, hüquq və iqtisadiyyatın qarşılıqlı münasibətlərinə müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Bəziləri, iqtisadiyyatı, digərləri hüquq və dövləti üstün, ilkin hesab edir, üçüncülər onların eyni “gücə” malik olduqlarını qeyd edirlər.

Dövlət iqtisadi münasibətlərin inkişafı üçün hüquqi mexanizm yaradır, hüquqi normalar vasitəsilə milli iqtisadiyyatı qanuniləşdirir, bazar iqtisadiyyatının inkişafı üçün kompleks tədbirlər görür. Dövlətin hüquqa təsiri ondan ibarətdir ki, o, hüquq yaradıcılığı nəticəsində qanunu dəyişdirir, həmçinin onu hüquqi tətbiq etmədə reallaşdırır. Hüquq dövlətə onun aparatının qanuna riayət etməklə təsir edir. Dövlət hüquq vasitəsilə bazar mexanizmin normal fəaliyyətini təmin edir. Dövlətin iqtisadiyyata təsirində antiböhran idarəçiliyi əsas yer tutur. Bunun üçün antiböhran idarəçiliyinin hüquqi bazası, maliyyə sabitliyi mexanizmi yaradılır, büdcə-vergi tənzimlənməsi həyata keçirilir, dövlət idarəetmə strukturunun təşkili təkmilləşdirilir.

İqtisadi problemlərin dövlət-hüquqi tənzimlənməsinin həllinin əsas vasitəsi ümumi hüquqdur. Dövlət hüquqi tənzimlənmə mexanizminə antiinhisar fəaliyyəti, xüsusi iqtisadi zonaların yaradılması, milli istehsalın inkişaf etdirilməsi, uğurlu ixrac və idxal siyasəti, xammal iqtisadiyyatından innovation modern iqtisadiyyata keçid, modernləşmə siyasəti daxildir.

Postsovet məkanında dövlət iqtisadi problemlərin həllinə sosialist, Qərb və milli modellərin vəhdətilə təsir edə bilmişdir. İqtisadi problemlərə dövlətin təsiri mexanizmi bir-birindən fərqlənir. İnkişaf etmiş bazar münasibətlərinin üstün olduğu ölkələrdə hüquqi tənzimləmə qeyri-dövlət və qeyri-hökumət təşkilatları vasitəsilə reallaşır. Hüququn iqtisadi problemlərinin tənzimlənməsində səmərəliliyi onun məsələləri operativ həllindən asılıdır, hüquq iqtisadi münasibətlərin yuridik forması kimi çıxış edir.

İstinadlar:

1. Козлихин И.Ю. Политология. СПб. СПГУ, 2002, 282 с.
2. Dilqəm İsmayılov. Liberalizm. Bakı: Xəzər, 2013, 246 s.
3. Кудрявцев Ю.А. Модели соотношения государстве, права и экономике механизмы//<https://suberlenika.ru./article/n.10.01.2019>
4. Любашиц В.Я., Мордовец А.Ю., Тимощенко И.В., Шапсугов Д.Ю. Теория государства и права. Москва: Юрид. литература, 2003, 620 с.
5. Сухов А.Н., Трычканова С.А. Выборы: теория и практика. Москва: АСТ, 2006, 320 с.
6. Общая теория государства и права, с. 312. Общая теория государства и права. Саратов: Саратовский СЭИ РЭУ им. Г.В.Плеханова, 2018, 392 с.
7. İqtisadi təlimlər tarixi. Bakı: "Nurlan", Bakı, 1999, 536 s.
8. Ясин Е. Государство и экономика на этапе модернизации. Москва: 2006, 18 с.

О ВЗАИМООТНОШЕНИЯХ ГОСУДАРСТВА И ЭКОНОМИКИ

Гюнай Маммадова*

Резюме

В начале представленной статьи утверждается, что взаимоотношения государства, права и экономики совмещаются также и в рамках либеральной и этатистской моделей. Сторонники либеральной модели обосновали концепцию «натуральной экономики» либо «натурального рынка». В рамках либеральной модели взаимоотношений государства, права и экономики начало формироваться неолиберальное течение. Далее автором указывается на то, что этатистская модель представляет собой концепцию государственного регулирования экономики императивно-правовыми средствами. В рамках этой модели, в деятельности экономической системы страны государство непосредственно участвует как вышестоящий субъект. Заключается, что основным средством решения государственно-правового регулирования экономических проблем является общее право.

Ключевые слова: право и экономика, принципы либерализма, этатизм, правовое регулирование, глобализация, функции государства, экономическое развитие

ABOUT THE RELATIONSHIP OF THE STATE AND THE ECONOMY

Gunay Mammadova**

Abstract

At the beginning of the presented article, it is stated that the relationship between the state, law and the economy is also combined within the framework of the liberal and statistical models. Proponents of the liberal model justified the concept of "natural economy" or "natural market". Within the framework of the liberal model of relations between the state, law and economy, the neoliberal trend began to form. The author further notes that the statistical model is the concept of state regulation of the economy by imperative legal means. Within the framework of this model, the state as a supreme subject directly participates in the activity of the country's economic system. It is concluded that the main means of solving the state-legal regulation of economic problems is common law.

Keywords: law and economics, principles of liberalism, etatism, legal regulation, globalization, functions of the state, economic development

* Бакинский государственный университет

** Baku State University